

Oponentský posudek

Milena Bílková: *Ikonografie v utrakvistické teologii*. Doktorská disertační práce. Univerzita Karlova - Husitská teologická fakulta. Praha 2007. 275 stran (z toho 84 obrazových příloh).

Do doktorské disertace Mileny Bílkové (Kubíkové) jsem se začel s chutí, neboť je napsána přehledně, srozumitelně a svižně. Delší čas mi však unikalo, jaký je vlastní smysl práce. Ta nesporně vyniká bohatou a pečlivou heuristikou, zahrnující velké množství prostudovaných písemných i obrazových pramenů, i rozsáhlou vědeckou literaturu, zvládnutou téměř v úplnosti a doslova up to date. Dva původní nápady (analýza významu Husovy kacířské čepice a ikonografie kalicha, zvláště v souvislosti se ztvárněním Poslední večeře) se mi ale zdály přece jen poměrně malým badatelským přínosem vzhledem k nárokům kladeným na graduační práci. Přitom rozbor prvně uvedeného symbolu autorka publikovala již dříve (*Husitský Tábor 2001- Supplementum 1*, s. 637 – 646, resp. *BRRP 4*, 2002, s. 143 – 150), byť jej nyní rozšířila o podrobnější rozbor scén z Litoměřického graduálu. Teprve na konci četby jsem pochopil, že disertace má jiný cíl, než jsem se původně domníval. Byla zadána především s perspektivou shromáždění a vyhodnocení existujících obrazových pramenů, vztahujících se k Husovi a k přijímání sub utraque specie, s výhledem na uspořádání velké Husovy výstavy k šestisetletému výročí jeho upálení roku 2015. Z tohoto úhlu nazírání autorka svůj úkol nepochybně splnila. Závěrečná kapitola o dalších tématech v uměleckých projevech, spjatých s činností kališnické církve (zobrazení Jeronýma Pražského, Wyclifa, Žižky, kutnohorských mučedníků, resp. tolik diskutovaného symbolu husy a pověstných antitezí), pak představuje spíše daň odvedenou snaze o úplnost, aniž, až na výjimky (plně souhlasím s identifikací Žižky v Jistebnickém graduálu) přichází s vlastním zřetelně formulovaným stanoviskem.

Ve shodě se zadáním i posláním disertace je její kompozice. Na můj vkus zaujímá až přílišný prostor charakteristika utrakvistické teologie, zejména problematika uctívání a zobrazování svatých, resumující v podstatě dosavadní stav poznání. Nicméně uznávám, že obdobná shrnutí, plnící i funkci kritického zhodnocení dosavadní vědecké produkce, bývají svým způsobem užitečná. Ocení ji především vysokoškolští studenti a poskytne také základní informace lidem, jež tyto otázky zajímají, ale kteří postrádají čas prodírat se košatou vědeckou literaturou, nejednou zahraniční proveniencí. Více mě při čtení rušila shrnutí, pravidelně zařazená na konci jednotlivých kapitol; závěrečné resumé by tu, alespoň podle mého mínění, postačovalo. Neustálé opakování již řečeného je snad didaktické, leč působí stereotypně a vyvolává dojem, že se autorka snažila práci co nejvíce „natáhnout“.

Kromě předností, spočívajících v bohaté dokumentaci, bezpečné znalosti naprosté většiny odborné literatury, včetně nejnovějších v zahraničí publikovaných titulů (některé z nich jsem dosud neměl v ruce), a vcelku dobré

orientaci v spletitých liturgických otázkách, však práce obsahuje (jinak tomu ostatně být nemůže) i ne jeden problém. Za velmi závažný pokládám především nejasný vztah mezi synchronním a diachronním přístupem. Uplatňovat důsledně chronologická hlediska při analýze jednotlivých témat a motivů by působilo příliš školsky, preference synchronního zřetele však na druhé straně vede k určitému setření diferencí ve vývoji utrakvistické dogmatiky i liturgie, a následně k poněkud plošnému pojetí. Holetonova teze o svébytnosti utrakvismu a konzervativním charakteru jeho liturgie je jistě nosná, platí však především pro 16. století, kdy bylo kališnictví konfrontováno s nástupem luterské reformace a nehodlalo ztratit svou osobitost. Poměry v časech husitské revoluce i ve druhé polovině 15. a na prahu 16. století ovšem byly nepochybně pestřejší, jak dokládají nejen známé stížnosti katolických duchovních na Jana Rokycanu, ale též bezděčné poznámky husitských kronikářů, a to i z doby jagellonské. Rovněž řeč sněmovních dokumentů z doby po roce 1471 dokládá, že v kališnickém prostředí nechyběli duchovní, kteří sloužili (zřejmě celou) mši česky (jinak bychom nevysvětlili ustanovení známých hromničních článků z roku 1524), přehlédnout pak nelze ani povzdech souvěkovce, že počtu kališnických kněží odpovídá počet konfesí. Byla to pochopitelně záměrná nadsázka, nicméně nepřehledná situace roku 1519, včetně oživení táborských názorů, ukazuje, že realita na českém venkově byla opravdu rozmanitá i dynamická a nelze ji posuzovat výhradně optikou tzv. dolní konzistoře. Raději bych proto volil diferencovanější přístup s důrazem na jednotlivá konkréta. Nezapomínejme kupř., že pozdější utrakvistický administrátor Jakub Holub ze Stříbra, Viktorin Kornel, Jan Černý a bratr Lukáš byli spolužáky na kališnické univerzitě a tvořili po jistý čas přátelský kroužek, v němž každý hledal svou cestu k Bohu. Vzájemné diskuse a ovlivňování nebyly jistě ničím zvláštním.

Tato připomínka nehodlá ani v nejmenším autorčino úsilí snižovat, vybízí spíše k plastičtějšímu vnímání dějinné skutečnosti. Chápu ovšem, že na tenkém ledě teologických nuancí se doktorandka raději (někdy možná až příliš) přidrží mínění vědeckých kapacit, a to nejen svého školitele. Větší míra myšlenkové samostatnosti a odvahy prezentovat vlastní názor se časem jistě dostaví.

Další mé námitky a ohrazení mají spíše parciální charakter. Za poněkud nešťastné považuji rozlišování *husitství* a *utrakvismu* v autorčině vymezení (s. 19), pražské artikuly nemohl čáslavský sněm, i když by tak učinil rád, přijmout jako ústavní zákon, neboť katolická část obyvatelstva je odmítala (s. 21), Rokycanu zvolil arcibiskupem nikoliv sněm, nýbrž určený sbor duchovních a světských osob (s. 22), výklad o kompaktátech na s. 23 je nepřesný a zmatečný, basilejský koncil byl zahájen roku 1431, nikoliv 1433 (s. 23), při výkladu o husitské otázce na tridentském koncilu postrádám základní monografii Františka Kavky a Anny Skýbové (s. 30), domnívám se, že Husa pokládala kališnická veřejnost za svatého již od jeho upálení (s. 45), v interpretaci Žižky jako klíčníka postrádám závažné studie Petráňovy, Kolárovy a Fišerovy (s. 51),

v partii o vztahu k obrazům zásadní stať Josefa Macka, publikovanou ovšem pod jménem Milady Nedvědové, a ve výkladech o odporu a úctě ke knihám pak vynikající příspěvek Oliviera Marina. Neodvažoval bych se hovořit bez uvozek o čáslavském náhrobku Jana Žižky, ani mluvit o Litoměřicích jako „dříve utrakvistickém městě“ (s. 109), neboť město Litoměřice zůstaly nekatolické až do Bílé hory (zdejší kapitula tvořila samostatnou jednotku mimo vlastní městskou obec). Formulačním nedopatřením pak je hovořit o Žižkovi jako pozdějším vůdci sirotků (s. 144), kteří se tímto názvem začali označovat až po hejtmanově smrti.

To vše jsou ale drobnosti. Za větší problém pokládám podceňování síly husitského ikonoklasmu, patrného po celá dvacátá léta. Apologetická tendence nám nesmí zavírat oči před ničivostí pražské smršti v srpnu 1419 i v roce 1420, zdaleka se neomezující pouze na vyvrácení smíchovské kartouzy. Tím spíše to platí o prostředí táborském a východočeském. Útoky na klášterní kostely, sloužící „neužitečným“ církevním řádům, tu ovšem dominovaly. I křížáky, přicházející do Čech roku 1420, zaujaly poničené kostely ve východočeském a středočeském regionu, známé jsou barvitě autentické popisy obrazoborecké praxe husitských vojsk při rejsách do Rakous. Pražské a kutnohorské prostředí bylo i v této záležitosti poněkud mírnější a obrazy svatých ukládalo mimo dohled věřících, zcela v souladu s míněním Jakoubkovým. Praxe po roce 1436, jehož si práce hlavně všímá, byla již ovšem jiná a je dobře dokumentovaná zejména v pracích Mileny Bartlové.

Disertace samozřejmě obsahuje i mnohá zdařilá místa a postřehy, a to nejen v obou badatelsky záslužných pasážích. Za všechny uvádím pozornost věnovanou plejádě husitských mučedníků od konce 15. století a dokládající donedávna popíranou životnost žánru legendy v kališnickém prostředí. Ocenění zaslouží též dlouhý časový úsek, jež doktorandka učinila předmětem svého výzkumu a který zahrnuje období od počátku 14. století až do Bílé hory. Zároveň autorka plně prokázala nosnost náročného interdisciplinárního přístupu ke zkoumaným jevům. V tomto směru pokračuje v nejlepších tradicích české husitologie, jež mezioborové hledisko začala uplatňovat už před čtyřiceti lety.

Závěr: Disertační práci Mileny Kubíkové, splňující požadované nároky ve smyslu vysokoškolského zákona, doktorského programu i příslušného studijního oboru, doporučuji s plným vědomím i odpovědností k obhajobě.

V Praze 12. září 2007

prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.